
СГАДОВА В.В.,
кандидат педагогічних наук,
професор кафедри
педагогіки та психології,
ДВНЗ «КНЕУ
імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТІВ

У статті акцентовано увагу на важливості формування у майбутнього викладача комунікативних умінь, розкрито сутність, цілі, зміст та функції педагогічного спілкування як форми педагогічної взаємодії викладача і студентів.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, педагогічне спілкування, педагогічні позиції викладача у спілкуванні, його комунікативні вміння.

В статье акцентировано внимание на важности формирования у будущих преподавателей коммуникативных умений, раскрыто сущность, цели, содержание и функции педагогического общения как формы педагогического взаимодействия преподавателя и студентов.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, педагогическое общение, педагогические позиции преподавателя в общении, его коммуникативные умения.

The author of the article focuses on the importance of forming and cultivating communicative skills in future lecturers. The essence, objectives, content and functions of pedagogical communication as a form of pedagogical interaction between the lecturer and students are revealed.

Key words: pedagogical interaction, pedagogical communication, lecturer's pedagogical position in communication, lecturer's communicative skills.

Постанова проблеми. Педагогічна діяльність пов'язана з інтенсивним і майже безперервним професійним спілкуванням, яке є основою науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи та одним із важливих аспектів його професіоналізму і педагогічної майстерності. Усі основні організаційні форми навчання (лекція, семінарські та практичні заняття, іспит), науково-методична діяльність у ВНЗ пройняті цим складним і багатofункціональним соціально-психологічним явищем. Ось чому нині важливим завданням підготовки майбутнього викладача є озброєння студента не лише необхідними знаннями, а й формування у нього відповідних умінь, необхідних для виконання ним управлінських функцій зокрема комунікативних. Управління навчанням відносять до тих видів діяльності, де спілкування відіграє провідну роль. Для сучасного викладача здатність до спілкування – життєво необхідна якість особистості. Замкнутість як і надмірно висока комунікабельність негативно впливають на результати його взаємодії зі студентами. Ось чому викладач має розуміти, що вміння правильно спілкуватися – це надзвичайно важливий елемент його управлінської діяльності.

Водночас зміст і технології сучасної вищої освіти не повною мірою відповідають потребам суспільства та ринку праці, не завжди спрямовані на набуття майбутніми педагогами комунікативною компетентністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі проблемі професійної підготовки педагога завжди приділялася належна увага, зокрема її управлінському аспекту (Ю. Бабанський, В. Бондар, Ю.Васильєв, І.Підласий, В.Пікельна, О.Савченко, В.Сластьонін, Н.Тализіна, Є.Хриков, М.Черпінський).

У наукових джерелах описані та теоретично обґрунтовані різні шляхи формування комунікативної компетентності особистості, серед яких переважна більшість учених приділяє увагу організації тренінгів та ігровим методикам (С. Братченко, Л. Волкова, Ю. Ємельянов, О. Казакова, Н. Ключова, М.Машарова, Л.Петровська, С.Петрушин, М.Рожкова, В.Рижов, О. Сидоренко, Т. Сухарева, Ю. Федоренко, А. Хуторський, І. Юсупова та ін.) Такі вчені, як П. Богуш, Н. Бутенко, Т. Григор'єва, Ю. Ємельянов, І. Зимня, В. Ковальчук, О.Мостова, Л.Петровська, І.Родигіна, А. Хуторський розглядають формування комунікативної компетентності особистості у зв'язку з її мовленнєвою діяльністю.

Водночас огляд наукових джерел засвідчує неналежну увагу дослідників вивченню питань формування комунікативних умінь у майбутніх викладачів вищої школи.

Формування цілей статті. Метою статті є схарактеризувати педагогічну взаємодію викладача і студентів та обґрунтувати необхідність формування у студентів комунікативних умінь.

Виклад основного матеріалу.

Психіка людей пізнається і має прояв у їх взаємовідносинах і спілкуванні. Взаємовідносини і спілкування – це важливі форми існування людей. Під час цих процесів люди встановлюють контакти, зв'язки, впливають один на одного, здійснюють взаємні переживання. У повсякденному житті людина вчиться спілкуванню з дитинства і оволодіває різними його видами залежно від середовища, в якому вона живе, від людей, з якими взаємодіє. Зазвичай цей процес відбувається стихійно, тут істотну роль відіграє життєвський досвід. Водночас у багатьох випадках цього досвіду буває недостатньо, наприклад, для оволодіння особливими професіями (педагога, актора, диктора), а інколи і просто для продуктивного і цивілізованого спілкування.

Спілкування є багатогранним процесом, який вивчається філософією, соціологією, загальною та соціальною психологією, лінгвістикою, педагогікою та іншими науками. Кожна з цих наук вкладає у це поняття свій зміст. Сучасна психологія трактує спілкування як: вид, тип, форму людської, зокрема, комунікативної діяльності (Д.Ельконін, О.Злобіна, В.Кан-Калик, О.Леонтьєв); необхідну умову розвитку людини, її соціалізації, індивідуалізації (В.Мерлін); складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, які породжені потребами спільної діяльності (Л.Карпенко).

Професійно-педагогічне спілкування викладача зі студентами реалізує такі цілі: передавання значущих норм і цінностей; регулювання спільної діяльності суб'єктів навчального процесу за допомогою різних засобів управлінського впливу на особистість; узгодження спільних дій; отримання зворотного зв'язку про характер стосунків між суб'єктами педагогічної взаємодії; мотивування та стимулювання навчальної діяльності студентів. Змістом спілкування є інформація, передавання і прийом

якої здійснюється за допомогою засобів вербального (мови, мовлення) та невербального (поза, міміка, жести) спілкування. Результатом спілкування є досягнуте між його суб'єктами розуміння, встановлення взаємин, сприятливих для спільної діяльності викладача і студентів.

Педагогічна взаємодія викладача зі студентами є важливим чинником професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи. У науковій літературі розроблено основні вимоги до взаємин у системі «викладач-студент», дотримання яких значною мірою сприяє ефективності навчально-виховного процесу [2, 3]. До таких вимог дослідники (І.Булах, Л.Долинська) відносять: формування у студентів почуття професійної єдності з викладачами; поєднання викладачем аспектів керівництва і співпраці під час організації навчального процесу; орієнтація педагогічного спілкування на зрілу особистість із розвинутою самосвідомістю; опора на професійні інтереси студентів; залучення студентів у різні форми науково-дослідницької діяльності; забезпечення наукової співпраці викладача і студентів; участь викладачів в організації студентського дозвілля.

Педагогічні взаємини викладача і студентів можна вважати оптимальними, якщо вони: сприятливі для професійного самоствердження особистості студента, його розвитку як майбутнього фахівця, створюють атмосферу психологічної захищеності для суб'єктів спілкування; формують позитивне взаємне оцінне ставлення викладача і студента один на одного; передбачають взаємообмін окремими рольовими функціями у педагогічній взаємодії; забезпечують високий психологічний рівень спілкування й психологічної компетенції учасників педагогічної взаємодії [4].

Організаційно-управлінською основою педагогічної взаємодії є педагогічна позиція викладача. Академік І.Бех виокремлює три головні педаго-

гічні позиції викладача у спілкуванні [1].

Перша позиція – розуміння студента. Кожна людина хоче, щоб її розуміли. Розуміння дає змогу визначити психологічний стан студента, конкретизувати можливі дії щодо нього, встановити емоційний контакт з ним на основі емпатії («Вас щось бентежить?», «Ви чимось стурбовані?»). Розуміння викладачем студента потребує наявності у нього педагогічної спостережливості, емпатії та психологічної проникливості у внутрішній світ людини. Ось чому не варто викладачеві поспішати з оцінкою вчинку, а краще вислухати студента, зрозуміти його.

Допомагає розумінню студента й активне слухання. Своїм активним слуханням викладач допомагає партнеру сформулювати свою проблему, бути максимально відвертим. Активне слухання вимагає певних умінь, в яких виявляється поважне ставлення до розповіді студента, зокрема: встановлювати візуальний контакт; розуміти почуття; запитувати; чути і зрозуміти те, що мав на увазі студент; усвідомити те, про що студент говорить (почуття, мотиви); передати студентові, що його почули, зрозуміли; надихати студента до пояснення власної думки, позиції, поведінки; знімати емоційну напругу при розмові; розуміти невербальні сигнали співрозмовника (постава, міміка, жести); контролювати свою поставу, свій вираз обличчя та тон мовлення. Отже, вміння слухати полягає в здібності вислуховувати іншого, з повагою ставитися до його точки зору. Для ефективного слухання потрібний інтерес до партнера, спрямування уваги на сприймання його мови, виразу обличчя.

Формами активного слухання є нерефлексивне та рефлексивне слухання. Нерефлексивне слухання полягає в умінні мовчки підтримувати співрозмовника (позою, поглядом, мімікою) або словами «» Так, розумію, я слухаю...». Прийомами нерелек-

сивного слухання є: стримання себе у спробах перервати співрозмовника; надання можливості (часу) вільно висловлюватися студентові; зосередження на розумінні того, про що він говорить; спокійне реагування на його висловлювання.

Рефлексивне слухання викладач використовує тоді, коли студент хоче почути його думку, отримати підтримку. У цьому разі викладач висловлює своє розуміння проблеми, висловлює студентові співчуття, поділяє його точку зору. Таке спілкування особливо ефективне тоді, коли у студента є емоційна проблема (обурений, зазнав невдачі тощо), тоді варто викладачеві висловити розуміння цієї проблеми і співчуття йому.

Активно слухати студента викладачеві заважають такі комунікативні прийоми, як накази, команди, вказівки, погрози, застереження, повчання, нотації; критика, осуд, звинувачення, приниження, глузування.

Таким чином, у спілкуванні треба уважно вислуховувати аргументи студент, його пояснення причин своєї поведінки, зрозуміти зміст і мотиви повідомлення, сутність загальної ситуації, не поспішати з критичним висновком, інакше виникає взаємонеорозуміння – смисловий бар'єр, який спричиняє спочатку неповагу студента до викладача, а потім – небажання спілкуватися з ним.

Друга позиція викладача – це визнання студента як особистості. Це має прояв у вірі викладача в розум студента, його позитивному прагненні до розкриття своїх потенційних можливостей, урахуванні вікових особливостей юнацького віку та відповідному ставленні до їхніх проявів, бажанні допомогти студентові.

Третя позиція викладача – це безумовне прийняття студента як особистості, що означає: визнання його права на будь-які власні почуття без ризику втратити повагу викладача; увагу викладача до почуттів і думок студента; готовність їх почути й зро-

зуміти; бажання психологічно підтримати студента; повагу до позиції студента та віру в його сили й можливості. Безумовне прийняття не заперечує принципового й вимогливого ставлення викладача до студента. Водночас вимогливість дає позитивні результати стосовно зростання особистості лише на фоні бажання їй допомогти.

Педагогічне спілкування як процес організації, встановлення і розвитку комунікації, взаєморозуміння і взаємодії між викладачем і студентами має ціль, мотиви, зміст спілкування та способи його реалізації, а також функції. У психолого-педагогічній літературі знайшли відображення такі основні функції педагогічного спілкування: інформаційна, мотиваційно-спонукальна, контактна, соціально-перцептивна, інтерактивна, емоційно-ціннісна, регулятивна, рефлексивна.

Інформаційна функція педагогічного спілкування реалізується через уміння: приймати інформацію (активно і уважно вислуховувати і чути студентів; осмислювати, аналізувати, усвідомлювати, систематизувати і переносити інформацію; зберігати та передавати її, доповнювати інформаційні матеріали їх інтерпретацією; володіти голосом, дикцією).

Мотиваційно-спонукальна функція педагогічного спілкування реалізується через уміння: створювати на занятті сприятливий морально-психологічний клімат; викликати інтерес у студентів до навчання; викликати у суб'єктів спілкування переживання емоційного піднесення; виявляти інтерес до суб'єктів спілкування; спонукати студентів до участі у навчально-пізнавальній діяльності.

Контактна функція педагогічного спілкування реалізується через уміння: встановлювати єдність емоційних позицій викладача і студентів щодо змісту, цілей, способів спілкування і стосовно один одного (емоційний контакт); розуміти індивідуальні особливості і мотиви поведінки один од-

ного, схожості поглядів на предметний аспект спілкування (пізнавальний контакт); вступати у психологічний контакт зі студентами; встановлювати візуальний контакт.

Соціально-перцептивна функція педагогічного спілкування реалізується через уміння: адекватно сприймати студента і розуміти його; «ввійти» в його положення; подивитися на світ його очима, помістити себе у систему його цілей і мотивів; прийняти суб'єкта спілкування таким, який він є; правильно сприймати за виразом обличчя, рухами і вчинками, а також мовленнєвими реакціями студента його психічний стан і емоційне переживання; спостерігати, «бачити» і швидко оцінювати педагогічні ситуації, труднощі у своїй діяльності і діяльності студентів; володіти засобами соціальної перцепції; виявляти розуміння внутрішнього стану студентів; адекватно реагувати на емоційний стан суб'єкта спілкування.

Інтерактивна функція педагогічного спілкування реалізується через уміння: встановлювати суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини зі студентами; організовувати простір навчальної взаємодії; встановлювати й підтримувати зворотній зв'язок; делегувати студентові право й необхідність самостійно аналізувати події, факти; зосереджувати увагу на позитивному у спілкуванні зі студентами; цілеспрямовано організовувати спілкування й управляти ним; прагнути до ініціативи у спілкуванні, брати роль лідера; володіти вербальним і невербальними засобами комунікації; орієнтуватися в участі й умовах комунікації; підтримувати діалог і змінювати тему спілкування.

Емоційно-ціннісна функція педагогічного спілкування реалізується через уміння: використовувати емоційні звернення до аудиторії; викликати у суб'єктів спілкування почуттєві переживання; емоційно висловлювати свої думки і почуття; впливати на емоційну сферу вихованця; форму-

вати довірливі відносини у зоні взаємодії; відчувати позитивні емоції від спілкування.

Регулятивна функція педагогічного спілкування реалізується через уміння: своєчасно коригувати свій комунікативний задум відповідно до реальних умов педагогічної взаємодії; зберігати достатній рівень самоконтролю; об'єктивно оцінювати поведінкові реакції, комунікативну активність окремих студентів.

Рефлексивна функція педагогічного спілкування реалізується через уміння: адекватно оцінювати свою поведінку у ситуації спілкування; сприймати й аналізувати отриману від студента вербальну і невербальну інформацію; аналізувати процес педагогічного спілкування.

Кожен блок комунікативних умінь представляє собою відносно стійке утворення, що визначає механізм здійснення комунікативної діяльності. Водночас у цьому процесі всі ці вміння мають прояв у взаємозв'язку і

взаємодії.

Висновки. Важливою соціально-психологічною умовою взаємин викладача зі студентами є сприятливі особисті стосунки студентів у групі. Ось чому викладачеві треба налагоджувати добрі контакти з групою, привертати прихильність групи до себе, створювати й підтримувати сприятливий мікроклімат в колективі, коригувати ділові й міжособистісні стосунки студентів. Ефективність педагогічної взаємодії значною мірою залежить від комунікативних здібностей викладача, його умінь і навичок успішного спілкування зі студентами. Професійність спілкування викладача виявляється, зокрема, у виборі ним тону висловлювання і у специфічних реакціях на дії студента. При цьому варто пам'ятати, що найвищою цінністю є особистість, а тому викладачеві ставитися до студента треба так, як би він хотів, щоб той ставився до нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І.Д. Технологія інтимно-особистісного спілкування // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України.-2003.-№1.-с.17-29.
2. Булах І.С. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів: Навчально-методичний посібник / І.С. Булах, Л.В. Долинська.-К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002.-114с.
3. Долинська Л.В. Діалогічна взаємодія викладача і студента як умова особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя // Психологія: Збірник наукових праць.-К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999.-Випуск1 (4).-с.64-69.
4. Чепелева Н.В. Діалог як механізм творчої діяльності // Психологія: Збірник наукових праць.-К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998.- Випуск 2.-с.3-11.